

Hogy ... hogy?

Kettős kötőszók az udmurt mondatban

Tánczos Orsolya

1. Čto okozta szintaktikai változások az udmurtban *

Minden szintaktikai változást vizsgáló tanulmánynak a változás jelenségének leírása mellett számot kell adnia arról is, hogy honnan indult ki ez a változás, és milyen következményekkel jár a nyelv egészére. Longobardi (2001) alapján azt feltételezzük, hogy a szintaktikai változások egy részét a nyelvi lexikonban bekövetkezett változás, egy lexikai elem paramétereinek a megváltozása indukálja. A szintaktikai változások ebben az értelemben tehát nem maguktól jelentkeznek, hanem ok-okozati összefüggésben állnak valamilyen a lexikonban vagy a nyelv egy másik (fonológiai vagy szemantikai) szintjén jelentkező változással (Longobardi 2001). A parametrikus változások aztán újraértelmeződnek a szintaxisban, és ennek köszönhetően átértékelődnek. Ezek a lexikonban történő változások, amelyek aztán a szintaxisra is kihatnak, jelentkezhetnek egy belső elem újraértelmezésében (Longobardi 2001), vagy pedig egy külső, kölcsönzött elem bekerülésével (Bowerman 2008).¹

Tanulmányomban egy olyan szintaktikai változást vizsgálok, amely mélyszerkezeti változásnak látszik, és amely egyik lehetséges kiindulópontja az udmurtban jelenleg végbemenő SOV → SVO változásnak. A mai udmurtban semleges mondat esetén egyre intenzívebben jelen levő SVO szórend megjelenésének egyik oka lehet az, hogy az oroszról átvett funkcionális elemek (pl. az itt bemutatott 'hogy' kötőszó) úgy illeszkednek be az udmurt mondatokba, hogy megtartják saját szerkezeti tulajdonságaik egy részét. Ez a változás jól illeszkedik Longobardi (2001) *Tehetetlenségi Elméletébe* (The Inertial Theory), hiszen a fej-bővítmény parametrikus beállítás megváltozása nem önmagában jelentkező szintaktikai változás, hanem egy lexikonban történő

Agyagási Klára – Hegedűs Attila – É. Kiss Katalin (szerk.) 2013. *Nyelvelmélet és kontaktológia 2.* PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. Piliscsaba. 95–112.

* Itt szeretnék köszönetet mondani cikkem névtelen bírálójának hasznos tanácsaiért, javaslataiért, amelyek hozzásegítettek ahhoz, hogy ez az írás elnyerje jelenlegi formáját. A cikkben előforduló tévedések természetesen engem terhelnek.

¹ A történeti interferenciás jelenségeket minden esetben külön kell választani a szinkron jelenségektől, hiszen a történeti kölcsönzések nem egyeznek meg a kódváltás jelenségével.

változás következménye. Egy új, kölcsönzött funkcionális elem bekerülése a nyelv lexikonjába indukálja azt a változást, hogy az eredeti tagmondat-kötőszó sorrend mellett megjelennek a kötőszó-tagmondat sorrendek is, így a nyelv eredeti bővítmény-fej parametrikus beállítása kiegészül egy fej-bővítmény paraméterrel is egy adott kategórián, a C kategórián belül.

Az orosz kötőszók megjelenése az udmurt nyelvben amellet, hogy parametrikus változást okoz, bizonyítékot szolgáltat a szintaktikai változások átmeneti jellegére. A két kötőszó együttes használata egy mondaton belül felfogható úgy, mint egy közbülső állomás a fejközvetítő nyelv fejkezdetűvé válásának útján². Ennek a közbülső állomásnak egyik jellemzője, hogy az udmurtban egyszerre találhatók fejközvetítő és fejkezdetű frázisok egy kategórián belül.

Az egyik központi kérdése a jelenlegi generatív kutatásoknak, hogy mennyire egységesek a nyelvek a fejkezdetűség és fejközvetítőség nézőpontjából (Haider 2012, Biberauer, Holmber & Roberts 2010). Kevés olyan egységes nyelvet találni, mint például a japán, amely a nyelv minden szintjén fejközvetítő (névszói, igei, adpozíciós stb. frázisok) vagy mint például az angol, amely pedig a tisztán fejkezdetű nyelvek közé tartozik. A kevert nyelvek legtöbbszörében a fejközvetítőség és a fejkezdetűség kategóriákként változik, mint például a németben, amelyben a fejközvetítő igei frázisok mellett fejkezdetű névszói frázisok vannak. Az eddig vizsgált hibrid nyelvek (Baker 1999) esetében a C kategórián belül találhatunk fejkezdetű és fejközvetítő elemeket egyaránt, de soha sem egy tagmondaton belül. A tanulmányban bemutatott udmurt szerkezetekben egyszerre jelennek meg fejkezdetű és fejközvetítő alárendelő elemek, ami egy kettős, kevert fejközvetítő CP réteget feltételez a nyelvben. A hibrid nyelvekre vonatkozó megállapítások alapján azt kell feltételeznünk, hogy az udmurt a hibrid nyelvek egy új típusa.

2. Kontaktusjelenségek a finnugor nyelvekben: régen és ma

2.1 Véges alárendelések a finnugor nyelvekben

A történeti összehasonlító nyelvészeti kutatások alapján azt feltételezzük, hogy a finnugor alapnyelvben még nem voltak sem véges alárendelések, sem alárendelő kötőszók (Collinder 1960)³. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a nem-véges szerkezetek még ma is sokkal gyakoribbak és jobban preferáltak a finnugor nyelvek többségében, mint a velük jelentésben megegyező véges alárendelések (1–2). Ezek a véges szerkezetek nagy valószínűséggel orosz hatásra jelentek meg az ún. kis finnugor nyelvekben (Sutov 1999, Kelmakov 2000), ami az egyik legjelentősebb szintaktikai változásnak tekinthető a nyelvek eddigi történetében.

² Fejközvetítő: az alaptag balról veszi fel a bővítményét, fejkezdetű: az alaptag jobbról veszi fel a bővítményét.

³ Feltételezések szerint a mellérendelés már megjelent az uráli alapnyelvben, de a legtöbb esetben ilyenkor is a tagmondatok kötőszó nélkül kapcsolódtak egymáshoz.

(1)

a) *Minä lähdin ostamaan kirjoja.* (finn)
 én.NOM indul.MÚLT.1SG vesz.PRT.ILL. könyv.PL.PART
 'Elmentem könyveket venni.'

b) *Minä lähdin, että ostan kirjoja.*
 én.NOM indul.MÚLT.1SG hogy vesz. MÚLT.1SG könyv.PL.PART
 'Elmentem, hogy könyveket vegyek.'

(2)

a) *Mon bertikum tone adži.* (udmurt)
 én.NOM hazatér.PRT.1SG te.ACC lát.MÚLT.1SG
 'Láttalak, amikor hazaértem (tkp: Hazaértemkor láttalak).'

b) *Mon tone adži, ku berti.*
 én.NOM te.ACC lát.MÚLT.1SG amikor hazatér.MÚLT.1SG
 'Láttalak, amikor hazaértem.'

Az (1–2) példák a) mondataiban megjelenő igeenes szerkezeteket még ma is „szebbnek” értékelik a beszélők, mint a kötőszóval megjelenő véges alárendeléseket tartalmazó b) mondatokat. Az utóbbiakat pl. az udmurtok „oroszosnak” tartják (Salánki 2007).

A véges alárendelésekkel együtt vagy a kialakulásuk hatására a finnugor nyelvekben megjelentek az alárendelő kötőszók is. A finnugor alapnyelv csak néhány mellérendelő kötőszóval rendelkezett, valamint olyan partikulákkal, amelyek predikátumok összekapcsolására szolgáltak (Leinonen 2009). A ma használatos alárendelő elemek nagy százaléka az orszból került a nyelvekbe (Sutov 1999, Fedorova 1990) (pl.: *a 'de', jesl'i 'ha', no 'de', čto 'hogy', čto bj 'azért, hogy'*), vagy pedig orosz analógiára alakultak ki⁴. Önálló fejlődésnek egyedül a névutói eredetű kötőszókat (pl. udmurt *bere 'után'*) lehet tekinteni (Sutov 1999).

2.2 Orosz interferenciák az udmurtban

Az udmurtok jelenleg kisebbségben élők, de élőhelyüket tekintve őshonos, kétnyelvű közösség, a kétnyelvűség a 20. századra már a lakosság egészére kiterjedt (Salánki 2007). Az udmurt–orosz interferenciákra vonatkozó szociolingvisztikai kutatások kimutatták, hogy ezek az interferenciák a nyelv minden rétegében megfigyelhetők (további részletekért: Salánki 2007), de fontos megjegyezni, hogy mindezek ellenére elmondható, hogy az orosz nyelvnek az udmurtra gyakorolt hatása még mindig kisebb, mint más oroszországi finnugor nyelvek esetében. Ennek oka lehet, hogy az udmurtok szoros nyelvi

⁴ Például a cikkben vizsgált *čto* jelenleg kb. 10 finnugor nyelvben használatos (Fedorova 1990).

kapcsolatban állnak a környező törökségi népekkel (Leinonen 2009), és az erős orosz VO hatás mellett egy gyenge török OV hatással is kell számolnunk.

Az interferenciák elfogadottsága az udmurt-domináns anyanyelvi beszélők között persze nem egységes, az egyes nyelvi szintektől, a beszélők életkorától, élőhelyétől stb. változhat. Az orosz mondattani interferenciás jelenségek esetében általánosságban azonban elmondhatjuk, hogy az udmurt-domináns anyanyelvi beszélők többsége helyesnek fogadja el az ezeket tartalmazó mondatváltozatokat (Salánki 2007)⁵.

Salánki (2007) alapján elmondható, hogy a következő mondatsintű orosz interferenciák figyelhetők meg a mai udmurtban⁶:

- *Jelző és jelzett szó egyeztetése:* az udmurtban az orosztól eltérően nem áll fenn egyeztetési viszony a jelző és a jelzett szó között, de ma már egyre gyakrabban előfordul a beszélőknél, hogy a szerkezet mindkét tagját ellátják ugyanazzal a todalékkal.

(3) *Ми палан хужыт / хужыт-эсь гурезь-ёс вань*
Mi palan žužit / žužit-es gurežjos vaň.
 mi oldal.LOC magas / magas-PL hely.PL van
 'A mi oldalunkon magas helyek vannak.'

- *Tulajdonnév és köznév kapcsolata:* a standard udmurt tulajdonnév-köznévi sorrendtől (ahol a tulajdonnév jelzői szerepben áll) eltérően ma már széles körben elfogadott az orosz mintára alkotott köznévi-tulajdonnévi szórend, és a „helyes” ragozástól eltérően sokszor a szerkezet mindkét tagja todalékkal van ellátva, éppen úgy, ahogy az oroszban.

(4) *Профессорлы Владыкинлы 60 арес тырмиз.*
Professorly Vladykinly 60 ares tirmiz.
 professor.DAT Vladykin.DAT 60 év.PL tölt.PAST.3SG
 'Vladykin professzor betöltötte a 60. életévet.'

- *A mondat szórendje:* a standard SOV szórendű mondatok mellett egyre nagyobb számba jelenik meg az SVO szórend is neutrális mondatokban⁷

⁵ Általánosságban elmondható az oroszra jellemző szerkezetekről, hogy nagyobb arányban fogadják el őket helyesnek a közép- és fiatalok. Ennek az lehet a magyarázata, hogy ők beszédjükben vagy egyforma mértékben használják az orosz és az udmurtot, vagy már inkább az orosz-domináns nyelvhasználat a jellemző rájuk (Salánki 2007).

⁶ Fontos megjegyezni, hogy minden interferenciás jelenség közül az udmurtra jellemző, eredeti forma az, amely nagyobb presztízzsel bír, attól függetlenül, hogy a köznyelvben az orosz forma már gyakrabban kerül elő.

⁷ Az SVO szórendet mutató mondatok eltérhetnek az SOV alapszórendtől pl. abban is, hogy más információs szerkezeti tulajdonságokkal rendelkeznek. Például egy alanyi fókuszú tartalmazó mondat egyik lehetséges szórendje éppen az SVO (Tánczos 2010–2011). Salánki (2007) kutatása

- *Igeneves vagy mellékmondatos szerkesztésmód:* a finnugor tagmondat értékű igeneves szerkezetek helyett egyre többet használják az „európai”⁸ típusú mellékmondatokat
- *Kettős kötőszóhasználat:* az eredeti udmurt, tagmondatvégi kötőszó mellett megjelenik az orosz megfelelő is a tagmondat elején egyazon mondatban
- *A személyes névmás használata:* az udmurtban, mivel az igén jelölve van a szám/személy, a személyes névmás használata nem kötelező, de a beszélők mégis jobbnak ítélik azokat a mondatokat, amelyekben megjelennek a személyes névmások is.

A Salánki (2007) által vizsgált mondattani interferenciák közül jelen tanulmány szempontjából a jelző és jelzett szó egyeztetése, valamint a személyes névmás használata nem releváns. Figyelemre méltó kérdés azonban a köznévsorrendjének megváltozása, hiszen ez lehet az első lépése az adjunktumokat érintő bővítmény-fej paraméter megváltozásának. Az oroszral megegyező fej-bővítmény sorrend megjelenése egybe vág a feltételezett, általános tendenciával, hogy az udmurt a fejezőség felől halad a fejkezdetőség felé.

A nem-véges alárendelések mellett megjelenő véges alárendelések, amelyek orosz hatásra alakultak ki, egyértelműen hozták magukkal az orosz kötőszókat is. Ezeknek a kölcsönzött kötőszóknak a tagmondatkezdő pozíciója szintén látható bizonyítéka az OV-VO paraméter megváltozásának. A továbbiakban ennek a mondattani interferenciának a tárgyalására térünk rá.

2.3 Kettős kötőszók

A véges alárendeléseknek, valamint az orosz kötőszóknak a megjelenése után az orosz–udmurt nyelvi együttélésnek egyik további következménye lehet a kettős kötőszók használatának kialakulása az udmurtban⁹. Ezekben a mondatokban az eredeti udmurt alárendelő kötőszó mellett megjelenik az azonos jelentésű orosz kötőszó is egy tagmondaton belül (5):

- (5) *Mon malpaško, čto ton bertod šujša.*
 én.NOM gondol.JELEN.1SG hogy(o) te.NOM hazaér.İÖVŐ.1SG hogy(ud.)
 'Én azt gondolom, hogy te hazaérsz.'

során nem tér ki ezekre a pragmatikai és szemantikai tényezőkre. Egy jelenleg is folyamatban lévő, az udmurt nyelv alapszórendjére irányuló kutatás eredményei alapján azonban azt lehet mondani, hogy az információs szerkezettől függetlenül is feltételeznünk kell a mai udmurtban egy SOV-SVO szórendi alternációt, ami a neutrális mondatokban jelentkezik.

⁸ Az „európai” terminológiát Salánki (2007) használja munkájában, természetesen ez alatt a véges alárendeléseket kell érteni.

⁹ Nem teljesen világos, hogy mikor kerültek ezek a kettős kötőszói szerkezetek a finnugor nyelvekbe. Az udmurtban az 1940–50-es évekből találunk példákat (Sutov 2000), de a komi esetében már a 19. századi bibliafordításoknál is előfordulnak fejkezdetű és fejező kötőszók egy tagmondaton belül (Leinonen 2002).

Mint ahogy az (5) példából is látható, ezekben a mondatokban a tagmondat elején helyezkedik el az orosz kötőszó az orosz szórendi szabályoknak megfelelően, és a tagmondat végén az udmurt kötőszó az udmurt szórendi szabályoknak megfelelően (Sutov 1999). Ilyen kötőszópárok az udmurtban például a *čto ... šuiša* 'hogy', *jesli ... ke* 'amikor, ha', *čoťa ... ke no* 'habár' (Winkler 2011) vagy a *raz ... bere* 'egyszer, után' (Salánki 2007)¹⁰.

A kettős kötőszók nem csak az udmurtban találhatók meg a finnugor nyelvek közül. A komi nyelv egyik dialektusában, az izmai komiban is megfigyelhető a kötőszók együttes megjelenése, például a fent említett *jesli ... ke* 'amikor, ha' kötőszó-pár esetében (6)¹¹:

(6) *Jes'li vaj-annyid ke* (Leionen 2002)
 ha (o.) hoz-jelen.2pl ha (k.)
 'ha hoztok'

De ez a kettős kötőszói használat nem korlátozódik a permi nyelvekre, mert a mari nyelvben is megtalálható az (5) példához hasonló 'hogy'...'hogy' szerkezet (Efremova 2011)¹² (7).

(7) *Nu hot'a šonet,*
 PRTK PRTK gondol.JELEN.SG2

što ruš ulât manân.
 hogy (o.) orosz.NOM van.JELEN.3PL hogy (m.)
 'Bár azt hiszed, hogy ők oroszok'

Itt is, mint ahogy az (5) példában láttuk, tagmondatkezdő pozícióban helyezkedik el az orosz *što*, és a mari szintaktikai szabályoknak megfelelően, a tagmondat végén az eredeti *manân*¹³.

3. A 'čto ... šuiša' kötőszó-pár használata az udmurtban

A 'hogy' jelentésű kettős kötőszók előfordulási környezete jelenleg még vizsgálat alatt áll, nem teljesen világos, hogy van-e tényleges szemantikai vagy szintaktikai oka annak, hogy hol jelenhet meg a *čto* és hol az udmurt *šuiša*.

¹⁰ Jelen dolgozatban egyedül a *čto ... šuiša* kötőszó-pár szintaktikai viselkedésével foglalkozunk, a többi kötőszó-pár tulajdonságainak feltérképezését egy átfogóbb kutatás tudja majd elvégezni.

¹¹ Érdekes, hogy az izmai komiban, amelyre ma már azt mondják, hogy inkább SVO szórendet mutat, mint SOV-t (Leionen 2009), a kötőszók még mindig tartják eredeti, fejképző pozícióikat is.

¹² Kettős kötőszók használata az udmurtban hasonlóan megfigyelhető még a mari feltételes mondatokban is, ahol két feltételes kötőszó áll együtt a szerkezetben: a tagmondat elején az orosz, a tagmondat végén a mari. (Efremova 2011).

¹³ A mari az udmurttal megegyező, SOV alapszórendet mutató finnugor nyelv.

Véges alárendelést tartalmazó mondatokat vizsgáló tesztek alapján azonban a következő következtetéseket lehet levonni¹⁴:

3.1 Általános környezet

Az anyanyelvi beszélőkkel folytatott tesztelések alapján azt lehet elmondani, hogy kettős kötőszók használatát a leggyakrabban argumentum szerepű, azon belül is tárgyi alárendelő mondatok esetében fogadják el (8):

(8)

- a) *Mon todis'ko, čto so liktoz šujša*
 én.NOM tud.JELEN.1SG hogy (o.) ő.NOM elmegy.JÖVŐ.3SG hogy (ud.)
- b) *Mon todis'ko, so liktoz šujša*
- c) *Mon todis'ko, čto so liktoz*
 'Én tudom, hogy ő el fog menni.'

A (8a–c) mondatok mindegyik egyformán grammatikus, az elfogadási skálán nincs jelentős különbség a négy variáció között.

A másik mondattípus, ahol a beszélők egyformán helyesnek fogadta el a négy variációt, az a 'fontos', 'kell' típusú főmondati predikátumok mellett (9)¹⁵:

(9)

- a) *Mijnim kule, čto(by) so zemze med todoz šujša*
 én.DAT kell hogy (o.) ő.NOM igaz.ACC PRT tud.JÖVŐ.3SG hogy (ud.)
- b) *Mijnim kule, so zemze med todoz šujša*
- c) *Mijnim kule, čto(bj) so zemze med todoz*
 'Nekem fontos, hogy ő tudja az igazat.'

Jelen dolgozatomban nem foglalkozom a kötőszó elhagyásának feltételeivel az udmurtban, de azért azt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a fenti példamondatok esetében természetesen jólformált mondatot adnak ki azok a variációk is, amelyekben nem szerepel kötőszó sem a tagmondat elején, sem a végén (10a–b):

(10)

- a) *Mijnim kule, so zemze med todoz*
- b) *Mon todisko, so liktoz*

¹⁴ A teszteseteket két udmurt-domináns anyanyelvi beszélővel végeztem el 2012 őszén. A teszteseteket alkalmával az anyanyelvi beszélőknek a négy lehetséges variáció közül (kötőszó nélküli, csak az udmurt, csak orosz, mindkettő) kellett kiválasztaniuk a számukra jól-formált variációkat, és azokat egy 1-5-ig terjedő skálán értékelték.

¹⁵ Az (5) példához hasonló célhatározói alárendelésnél nagyon gyakori, hogy a *čto* helyett az oroszban szintén célhatározói mellékmondatot bevezető *čto(bj)* található, de a két kötőszó használatának különbsége nem témája ennek a tanulmánynak.

3.2 A *čto*-val álló mondatok

Ellentétben a 3.1-es részben bemutatott mondatokkal, vannak olyan mondattípusok is, ahol csak a *čto*-val kezdődő mondatok helyesek, vagy nagyobb százalékban tartják a beszélők grammatikusnak az udmurt variánssal szemben. Ilyenek például a következményes mellékmondatok (11):

- (11) *Mi sįće tros_kuzja val mašinajn, čto mįnjm*
 mi.NOM annyi sokan volt autó.INESS hogy én.DAT
- omįr ik öz tįrmį*
 levegő.NOM sem nem.MŰLT.3SG jut
- ’Olyan sokan voltunk az autóban, hogy alig kaptam levegőt.’

A (11) példamondathoz hasonló, következményes mellékmondatokban előforduló orosz variáns gyakoriságának az lehet az oka, hogy ezek a mondattípusok már nagy valószínűséggel orosz hatásra alakultak ki a nyelvben, és elképzelhető, hogy a mondattípussal együtt ’érkezett’ az orosz kötőszó is.

Szívesebben használják, és helyesebbnek fogadják el az anyanyelvi beszélők azokat a *čto*-val kapcsolódó véges alárendeléseket, ahol a főmondati predikátum a ’mond’ vagy annak szemantikai tartalmával azonos ige. Ilyenkor vagy az orosz változatot vagy a kötőszó nélküli változatot preferálják (12a–b).

- (12)
- a) *Mon šuiško, čto so lįktoz.*
- b) *Mon šuiško, so lįktoz.*
- ’Én azt mondom, hogy meg fog érkezni.’

Ennek szemantikai okai lehetnek, hiszen a *šuisa* a mond ige gerundiumi alakja (*šuisa* = mondva).

3.3 Preverbális beágyazott mondatok

Fejvégű nyelvek esetében gyakran előfordul, hogy az alárendelt tagmondat beékelődik a főmondat alanya és predikátuma közé (Greenberg 1963, Kuno 1976). Ez az udmurtban is gyakori szerkezet (13):

- (13)
- Saša tolon [co kinoje vetliz šuisa] malpaz.*
 Szása.NOM tegnap ő.NOM mozi.ILL megy.MŰLT.3SG hogy gondol.MŰLT.3SG
- ’Szása tegnap azt gondolta, hogy moziba megy.’

A (13) példamondat jólformált mondatot eredményez akkor is, ha csak az orosz *čto* vagy ha a kötőszó-pár jelentkezik a mondatban (14a–b)¹⁶.

(14)

a) *Saša tolon [čto co kinoje vetliz] malpaz.*

b) *Saša tolon [čto co kinoje vetliz šujša] malpaz*

A (14a–b) mondatok meglepők, mert fejkezdetű nyelvek esetében az ilyen jellegű mondatbeékelődés nem megszokott, általában rosszul formált mondatot eredményez.

3.4 Összegzés

A 3.1–3.3 fejezetben bemutatott környezeti különbségek átfogóbb jellegű vizsgálatának hiányában mélyebb következtetéseket nem szeretnék levonni ebben a tanulmányban, de az mindenképpen kirajzolódni látszik, hogy a variációk használatát szemantikai és nem szintaktikai okokra lehet inkább visszavezetni. Összességében azonban fontos azt megjegyezni, hogy a kettős kötőszói szerkezetek elfogadási százaléka az anyanyelvi beszélők között megközelítőleg 50% (Salánki 2007). Ez változhat kor, műveltségi fok és terület szerint. Saját tapasztalatom azonban azt mutatja, hogy élőbeszédben sokkal gyakoribbak a *čto*-t tartalmazó mondatok, mint a kettős szerkezetet vagy az eredeti udmurt kötőszót tartalmazó mondatok.

4. Elemkölsönzés kiváltotta szintaktikai változások

4.1 Funkcionális elemek kölsönzése

Longobardi (2001) óta a történeti generatív mondattani kutatások arra engednek következtetni, hogy a szintaxisban bekövetkezett változások egy része a nyelv lexikonában bekövetkezett változásra vezethető vissza¹⁷. A *tehetetlenségi elmélet* szerint a szintaxis önmagában nem kiindulópontja a változásoknak, hanem a nyelv egy másik szintjén bekövetkezett változás „elszenvedője”. Vagyis a szintaktikai változások mindig okozottak.

Egy lexikonban történő változás lehet belső fejlődés eredménye, mint például a francia *chez* esetében történt, ahol a *chez* névszóban bekövetkezett hangváltozások miatt az prepozícióként értelmeződött újra, ezzel szintaktikai változásokat okozva a nyelvben (további részletekért: Longobardi 2001).

A másik lehetséges oka egy lexikonban történő változásnak a kölsönzés (Bowern 2008). A lexikont érintő interferenciás jelenségek két nyelv szoros

¹⁶ A (13a-b) példamondatok ellentmondanak a fejező-vegyező megszorításnak (Final-Over-Final Constraint, továbbiakban FOFC; Biberauer, Holmberg & Roberts 2010). Az FOFC megszorítás általánosítása alapján azt feltételezzük, hogy OV nyelvek esetében a beágyazott CP-k vagy posztverbálisak, vagy ha preverbális helyzetben vannak, akkor nominalizáltak. Fejkezdetű C-vel bevezetett CP nem állhat preverbális helyzetben.

¹⁷ Az egyik lehetséges, de nem az egyetlen oka (lásd: Walkden 2012).

kapcsolatából keletkeznek, és a két nyelv szoros együttélése során nem csak deskriptív tartalmú szavak, hanem funkcionális elemek is átkerülnek egyik nyelvből a másikba. Tehát a funkcionális elemek kölcsönzése két nyelv hosszabb együttélésének következménye (Bower 2008). Thomason & Kaufman (1988) kölcsönzési skálája szerint a kötőszók kölcsönzése a skála két fokán is megjelenhet: a) a kissé szoros együttélés fokán, de ilyenkor még nem beszélhetünk komolyabb szerkezeti változásokról; b) a mérsékelt szerkezeti kölcsönzések fokán, amikor a kölcsönzés már szintaktikai változásokat idéz elő a kölcsönző nyelvben. A b) típusba tartoznak tehát azok a nyelvek, mint például az üzbég, ahol nem csak szimpla kölcsönzésről beszélhetünk, hanem a kötőszók okozta komolyabb szerkezeti változásokról: az OV-VO paraméter átállításáról.

Az üzbég fejevű nyelv, és a fejevű nyelvek egyik sajátossága, hogy az alárendelő elemek a tagmondat végén helyezkednek el (Greenberg 1963)¹⁸. Az üzbég kötőszók mellett megjelent néhány, a perzsából átvett kötőszó is, amelyek a tagmondat elején állnak (15) (Bower 2008).

(15)

- a) [Гулсум Опа бу ўйўлардан қутулиши учун] жўрттага
Gulsum Opa bu o'ylardan qutulish uchun zho'rttaga
 G. O. ez gondolatok megszabadul.3sg hogy szándékosan

Қиличин ўйўлаи бошлади.
Qilichin o'ylay boshladi.
 Q. gondolni kezd.3sg

'Azért, hogy megszabaduljon ezektől a gondolatoktól, Gulsum Opa szándékosan el kezdett Qilichre gondolni.'

- b) Мен ишонман [ки сиз тилагингизга етасиз].
Men ishonman ki siz tilagingizga yetasiz.
 én hiszem hogy ti vágyaitok eléritek
 'Én hiszem, hogy eléritek a vágyaitokat.'

A kölcsönzött elem – ha funkcionális – a kölcsönzés során magával hozhatja szintaktikai tulajdonságait (Bower 2008), és a felszíni szerkezet újraértelmezés során a nyelv parametrikus beállításai megváltoznak (Feraresi & Goldbach 2008, Vance 1997) – mint ahogy ez az üzbégben is megfigyelhető, hiszen a (15b)

¹⁸ A japánban, amely az egyik legismertebb SOV nyelv, az alárendelő és mellérendelő partikulák posztpozíciós helyzetben vannak. A *koto*, *no* és *to* kötőszók minden esetben az alárendelt tagmondat végén helyezkednek el, a mondatban pedig csak a főmondat igéje követi őket (Kuno 1976):

Watakusi wa [John ga Mary o butu no] o mita.
 Én top.PART John nom.PART Mary acc.PART üt hogy acc.PART láttam

példából is jól látható, hogy a *ki* megőrizte a perzsából magával hozott frázisszerkezeti tulajdonságát, vagyis azt, hogy a tagmondat elején helyezkedik el. A változást követő újraértelmezésnek köszönhetően így az általános S + kötőszó szerkezetek mellett megjelentek az üzbégben a kötőszó + S szerkezetek is, amelyek eredendően idegenek voltak a nyelvben (Bowern 2008). Általános érvényű tendenciának tűnik – néhány afrikai nyelvtől eltekintve –, hogy fejkötő nyelvek kölcsönöznek fejkezdetű nyelvekből alárendelő elemeket, és nem fordítva¹⁹.

4.2 Hibrid nyelvek

A nyelvek szerkezetüket tekintve ritkán mutatnak tiszta állapotot, vagyis kevés olyan nyelv van a világban, amely tisztán fejkezdetű vagy fejkötő. Egyik esete ezeknek a kevert fejkötő, hibrid nyelvek, amikor egy nyelv fejkezdetű és fejkötő alárendelő elemeket egyaránt tartalmaz (Bayer 1999, 2001)²⁰. Az ezzel foglalkozó irodalomban eltérnek a vélemények arról, hogy vajon valóban mindkét esetben – mind a fejkezdetű mind a fejkötő elemeknél – egyaránt tényleges alárendelő elemekről beszélhetünk-e, vagy pedig valamelyikről inkább azt kell állítanunk, hogy partikulaként viselkedik a mondatban (Koopman 1984).

Bayer (1999, 2001) azonban amellet érvel, hogy a hibrid nyelvekben ezek az elemek egyformán fejnek tekinthetők, de semmiképpen nem kezelhetők egy lexikai osztályként. OV nyelvekben, mint amilyen az udmurt is, a fejkezdetű kötőszók általában kölcsönzött elemek, az eredeti fejkötők pedig valamilyen grammatikalizálódott formái a *verba dicendi*-nek (Bayer 1999) (16).

(16)

a) chele-Ta [[or baba aS-be] **bole**] Sune-che
 fiú övé apa jön-FUT.3SG hogy hall-PTS.3SG

b) chele-Ta Sune-che [**je** [or baba aS-be]]
 fiú hall-PTS.3SG hogy övé apa jön-FUT.3SG

'A fiú meghallotta, hogy az apja megérkezett.' (Bengáli; Bayer 1999)

A (16a–b) példamondatokban a mondatok jelentése teljesen azonos, egyetlen különbség a két alárendelő elemben van, az a) mondat tartalmazza az eredeti kötőszót, amely a 'mond' ige grammatikalizálódott formája, míg a b) mondatban a *je* egy kölcsönzött elem.

Bayer (1999) alapján az udmurt is hibrid nyelvnek tekinthető, hiszen az eredeti kötőszó, az udmurt *šuisa* is *verba dicendi*, etimológiája szerint a *šujni*

¹⁹ Köszönet Anders Holmbergnek az afrikai nyelvekre vonatkozó információért.

²⁰ Haider (2012) ezeket a vegyes szerkezetek mutató nyelveket 'III. típusú' nyelveknek nevezte el.

'mondani' ige gerundiumi formája²¹, és mellette megtalálható a nyelvben a már korábban bemutatott *čto* kölcsönzött elem is. Fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy az eddig vizsgált hibrid nyelvek egyikében sem jelentkezik a fejkezdetű és a fejevű alarendelő elemek egyszerre a tagmondatban, ezért azt kell gondolnunk, hogy az udmurt – és a hozzá hasonló, itt is bemutatott finnugor nyelvek – egy új típusa a hibrid nyelveknek.

A hibrid nyelvekben jelentkező fejevű és fejkezdetű alarendelő elemek szerkezeti tulajdonsága a FOFC (lásd 17. lábjegyzet) szempontjából is érdekes. Az FOFC (Biberauer, Holmberg & Roberts 2007, 2010) kimondja, hogy csak fejevű frázis felé kerülhet egy újabb fejevű frázis, illetve ha egy fejkezdetű frázis található a mondat szerkezetben, akkor azt már csak egy másik fejkezdetű szerkezet követheti. Ennek alapján a következő szerkezet nem állhat elő a nyelvekben:

(17) * [_{βP} [_{αP} α γP] β]

Ha igaznak fogadjuk el a FOFC általánosítását, azt kell feltételeznünk, hogy a kettős kötőszót tartalmazó szerkezetekben a fejkezdetű CP áll magasabban, így nem sérül meg a FOFC, és nem állnak elő a (17)-hez hasonló szerkezetek.

4.3 Megőrzött és elvesztett tulajdonságok

Ahogy az üzbég (15) és az udmurt (5) példából is látható, a kölcsönzött funkcionális elemek megtartják legfőbb szerkezeti tulajdonságukat (fejkezdetűségüket). De vajon igaz-e ez minden szerkezeti tulajdonságukra? Erre a kérdésre a *čto* disztribúciós környezetek megvizsgálása adhat választ az orosz és az udmurt véges alárendelésekben.

4.3.1 *čto* – *pa russki*

Az orosz a legtöbb tekintetben jobbra elágazó nyelv (Leinonen 2009), a neutrális szórend tranzitív igék esetében SVO, intranszitiv igék esetében pedig VS (Baylin 2011). Az orosz nyelvben a fejek jobbról veszik fel a bővítményeiket, például prepozíciók esetében csak a P-DP sorrend ad jólformált szerkezetet (18).

(18) *mimo* [*otkrytyx dverej*]
 mellett_P [*nyitott ajtó*]_{DP}
 **[otkrytyx dverej] mimo*

Ugyanígy a mondatbevezetők is jobbról veszik fel a tagmondatukat, vagyis mindig megelőzik a tagmondatukat. Minden más szórendi variáció rosszul formált mondatot eredményez (19):

²¹ A *šujša* ige névi használata is teljesen általános a mai udmurtban.

Mon gurtjs užme kvaraen šujša dšetski.

'Hangosan mondva tanultam a házi feladatomat.'

- (19) *èto [Saša napisal pesnju]*
 hogyc [Szása írt dalt]_s
 *[Saša napisal pesnju] èto

A *čto* mondatbevezetőhöz Baylint (2011) követve a következő szintaktikai tulajdonságokat lehet hozzárendelni:

1. tipikusan a beágyazott deklaratív, indikatív mondatok bevezető (20):

- (20) *Ja dumaju, [čto [Ivan smotrit televizor]]*.
 'Én azt gondolom, hogy Iván tévét néz.'

2. nem jelenhet meg kérdő környezetben, vagyis nem állhat együtt főmondati kérdő predikátummal (21):

- (21) **Ja sprosíl, [čto [Ivan smotrit televizor]]*
 'Én azt kérdeztem, hogy Iván tévét néz-e'

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az oroszban a *čto* [+ ind], [-q] jegyekkel rendelkezik (Baylin 2011).

4.3.2 *čto* – *udmurt samen*

Ha megnézzük, hogy milyen környezetekben fordulhat elő a *čto* az udmurtban, azt találjuk, hogy ellentétben az oroszsal, a *čto* nem csak deklaratív, indikatív mondatokban fordulhat elő, hanem például főmondati kérdő predikátumok mellett is (22).

- (22) *Mon juaj, čto Ivan televizor učke-a (šujša)?*
 'Én megkérdeztem, hogy Iván tévét néz-e.'

Ez azt jelenti, hogy a *čto* megtartja ugyan legfőbb szerkezeti tulajdonságát, de elveszti egyéb szintaktikai és szemantikai jegyét, és az udmurtban már csak [+ind] jegyű lesz, mint az eredeti udmurt *šujša*.

Mivel a két mondatbevezető szintaktikai viselkedése azonos a főmondati predikátumot tekintve, vagyis az udmurtban nincs olyan jellegű megszorítás a *čto* esetében mint az oroszban, azt kell feltételezni, hogy ugyanazokkal a szintaktika jegyekkel rendelkeznek. Az egyetlen eltérés a két alárendelő elem fejkezdetű és a fejevű parametrikus beállítása között van.

5. Szintaktikai szerkezet

5.1 Fejevű és fejkezdetű CP-k

A szintaktikai változások során a kiinduló és a végállapot között feltételeznünk kell egy közbülső állapotot, amikor az új és a régi szintaktikai tulajdonság egyszerre van jelen az adott nyelvben. Az udmurt látható bizonyítékot szolgáltat

a közbülső állapotra, hiszen a mai udmurtban a véges alárendeléseknek négy típusa él együtt: i) csak az udmurt *šuiša* 'hogymint' kötőszót tartalmazó mondatok, ii) mind az orosz *čto*, mind az udmurt *šuiša* párhuzamosan jelentkezik egy mondatban, iii) csak az orosz kötőszó jelenik meg a tagmondatban és iv) kötőszó nélküli véges alárendelések²².

Egyszerű a fenti bekezdés i) és iii) alatt említett mondatípusok ábrázolása, hiszen az i) esetben egy teljesen egységes fejező szerkezeti ábra mutatja meg a mondat szerkezetet (23):

(23) [CP IP C]

Az iii) esetben pedig ennek a szerkezetnek az ellentéte (24):

(24) [CP C IP]

Milyen szerkezettel rendelkeznek a kettős kötőszót tartalmazó mondatok? A kérdés megválaszolásához van Riemsdijknak (1990) a német és holland nyelvekben megfigyelhető PP frázisok dupla PP-t feltételező elemzését érdemes megvizsgálni.

5.2. Kiterjesztett CP réteg

Rizzi (1997, 2001) óta tudjuk, hogy a CP réteg a VP-hez vagy a TP rétegekhez hasonlóan lehet kiterjesztett is, vagyis a CP réteg tartalmazhat akár topikot vagy fókuszot (25).

(25) Force (Top*) Int (Top*) Foc (Top*) Fin IP (Rizzi 2001)

De a nyelvek eltérnek abban, hogy rendelkeznek-e kiterjesztett CP réteggel. A hollandban (26a) vagy az óangolban (26b) lehetséges, hogy két kötőszó jelenjen meg a tagmondatban, és ilyenkor kiterjesztett CP réteget feltételezünk (van Gelderen 2005)²³, ahol a két C^o egyszerre van kitöltve, de a két CP projekció között nem jelenik meg más projekció.

(26)

a) *Ze gedraagt zich of dat ze hier de baas is*
 ő viseli magát mintha hogy ő itt az főnök van
 'Úgy viselkedik, mintha ő lenne itt a főnök.'

²² A kötőszó elhagyásának feltételei még nem tisztázottak az udmurt nyelvben, de minden bizonnyal hasonló szintaktikai szabályok határozzák meg, mint pl. a magyar esetében (pl. a teljes kormányozottság feltétele, modalitási feltétel, stb.)

²³ A hollandban csak bizonyos igékkel állhatnak együtt a kettős kötőszói szerkezetek (pl. *vergeten* 'elfelejteni', *betwijfelen* 'kétkedni' vagy *afvragen* 'csodálni').

- b) *and forþi we clepeð him fader for þat he us feide here*
 'and therefore we ... him father because he...'

A walesi nyelvben is megjelenik két testes kötőszói elem a tagmondat bal perifériáján (Roberts 2005), de, ellentétben a hollanddal és az óangollal, a walesiben a két kötőszó között megjelennek más elemek is (27):

- (27) *Dywedais, i mai 'r dynion*
 mond én hogy az férfi
- fel arfer a werthith y ci.*
 mint általában hogy elad a kutya

'Azt mondtam, hogy ez az a férfi, aki általában eladja a kutyát.'

A fenti nyelvek kettős kötőszót tartalmazó rendszere azonban eltér a jelen dolgozatban tárgyalt jelenségtől több szempontból is. A holland és az óangol is fejkezdetű nyelvek, így a kiterjesztett CP réteg esetében is a két C⁰-ben elhelyezkedő kötőszók egységesen jobbról veszik fel a tagmondatukat. Ezzel ellentétben az udmurtban a C⁰-ben elhelyezkedő kötőszói nem egységesen balról vagy jobbról veszik fel a tagmondatot, hanem a kettős CP szerkezetben az udmurt C balról, míg az orosz C jobbról.

5.3. Többszörös PP réteg

A német és a holland nyelvekben található cirkumpozíciók jellemzője, hogy a névszó előtt és a névszó után is megjelenik egy-egy adpozíciós elem (28).

- (28) *auf den Berg hinauf* (van Riemsdijk 1990)
 'fel a hegyre'

A (28) példamondatban található cirkumpozíciókra alkalmazott elméletében van Riemsdijk (1990, 1998) egy többrétegű PP-t feltételez. A kettős VP-héjakhoz hasonlóan van Riemsdijk (1990) úgy elemzi ezeket, hogy mind a két adpozíció egy többrétegű PP-hez tartozik, ahol az a külső PP fej pozíciójában a p helyezkedik el, a belső PP fejében pedig a P (29).

- (29) [PP [PP P NP] p]

Ebben a többrétegű PP-ben a p funkcionális fejként viselkedik, mert a névszói csoport esetét a p határozza meg, a P pedig a lexikai fej. Például a (28) példamondatban a *hinauf* osztja ki az esetet az NP-nek, így az a funkcionális fej. Fejvégű nyelv esetében – mint amilyen a német is – így megmarad a fejkétség is a szerkezetben. Fejkezdetű nyelveknél, mint a magyar, ahol szintén találhatók

cirkumpozíciók, a funkcionális fej jobbra veszi fel a bővítményét, és a (29) szerkezetnek a tükörszerkezete található (van Riemsdijk 1990):

- (30) a mellett a ház mellett
 (31) [PP P [PP NP P]]

5.4 Kevert fejű, kettős CP

Ahogy az 5.1 részben látható, azokban a mondatokban, amelyekben csak az udmurt vagy csak az orosz alárendelő elem jelenik meg, egy CP frázist feltételezünk, amelynek a C fejében helyezkedik el a kötőszó. A különbség a két szerkezet között abban áll, hogy a C fej jobbról vagy balról veszi-e fel bővítményét (32a–b).

- (32) a) [CP IP C]
 b) [CP C IP]

A kettős kötőszót tartalmazó mondatok szerkezetének elemzéséhez van Riemsdijk (1990, 1998) kettős PP elméletét veszem alapul, és azt feltételezem, hogy az udmurtban jelentkező kötőszó-párok esetében egy kettős CP réteg jelentkezik²⁴. Az adpozíciós és a kötőszói szerkezetek kategóriájukat tekintve egy csoportba tartoznak (Emonds 1985, van Riemsdijk 1998), így szintaktikai viselkedésük sokszor megegyezik. Mindkét típus [-V] [-N] jegyekkel rendelkezik, vagyis sem igei, sem névszói tulajdonságuk nincs (Emonds 1985).

A kettős kötőszói szerkezetben az eredeti kötőszó a kettős CP réteg alsóbb frázisának C fejében helyezkedik el, és erre balról ráépül egy újabb CP, amelynek C feje az orosz *čto* pozíciója.

- (33) [CP C *čto* [CP IP C *šuisa*]]

A *čto* fejpozíciója melletti érvként szolgál az, hogy a Baylin (2011) alapján a *čto* az oroszban is fejpozíciót foglal el (34). Semmilyen empirikus bizonyíték nem szól az ellen, hogy a *čto* az udmurtban ne fejpozícióban legyen.

- (34) [VP V [CP C *čto* TP]...]

Visszatérve a (33) szerkezetre, a kettős kötőszót tartalmazó mondatoknál az feltételezem, hogy az orosz eredetű kötőszó foglalja el a magasabb C^o pozíciót. Szemben az udmurt alárendelő elemmel, funkcionálisan csak annyi szerepe van, hogy jelölje a beágyazást. Van Riemsdijk (1990) elméletét alapul véve így azt feltételezem, hogy a dupla CP szerkezetben a *čto* a funkcionális fej, vagyis a c. Az udmurt kötőszó a belső CP réteg lexikai feje, C, mert rendelkezik a

²⁴ Hasonló elemzést vet fel van Riemsdijk (2012) az olyan német szerkezetekre, ahol két kérdőszó jelentkezik egy tagmondaton belül.

[+indikatív] jeggyel. A két kötőszó közül az udmurt az, amelyik meghatározza, milyen disztribúcióban jelenhetnek meg együtt és külön-külön is. Ennek alapján a (33)-as szerkezetet a következőképpen kell módosítani:

(35) [_{CP} c *čto* [_{CP} IP C *šujša*]]

6. Összefoglalás

A tanulmányban bemutatott, kettős kötőszót tartalmazó adatok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a *čto* kölcsönzése és az udmurt lexikonba bekerülése szintaktikai változásokat indukál. Ennek a változásnak köszönhetően az udmurtban az S + kötőszó szerkezetek mellett megjelennek a kötőszó + S szerkezetek is, amelyek egyértelműen a nyelv OV-VO paraméterének megváltozása felé mutatnak. Ennek a változásnak egy köztes, átmeneti állapota az, amikor a kölcsönzött *čto* és az eredeti *šujša* kötőszók nem csak felváltva jelentkezhetnek ugyanabban a mondatípusban, hanem egyszerre is megjelenhetnek. A kettős kötőszót tartalmazó mondatok szerkezeti ábrázolásakor két CP-t kell feltételeznünk a CP rétegen belül, azaz, egy kevert fejű kettős CP réteget.

Hivatkozások

- Bayer, Josef. 1999. Final complementizers in hybrid languages. *Journal of Linguistics* 35. 233–271.
- Bayer, Josef. 2001. Two grammars in one: Sentential complements and complementizers in Bengali and other South Asian languages. In: P. Bhaskarorao & K.V. Subbarao (szerk.) *The Yearbook of South Asian Languages: Tokyo Symposium on South Asian Languages – Contact, Convergence and Typology*. Sage Publications, New Delhi. 11–36.
- Baylin, John Frederick. 2011. *The syntax of Russian*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Bowern, Claire. 2008. Syntactic change and syntactic borrowing in generative grammar. In: G. Ferraresi & M. Goldbach (szerk.) *Principles of Syntactic Reconstruction*. John Benjamins Publishing. Amsterdam/Philadelphia.
- Collinder, Björn. 1960. *Comparative Grammar of the Uralic Language*. Stockholm. Almqvist & Wiksell.
- Efremova, Tatiana. 2012. (megjelenés alatt) *Mondattani kontaktusjelenségek megítélése és előfordulása a városi marik által beszélt nyelvben*. Grammatika és kontextológia. In: *Grammatika és kontextus – új szempontok az uráli nyelvek kutatásában III*. Budapest.
- Emonds, J.E. 1985. *A Unified Theory of Syntactic Categories*. Foris. Dordrecht.
- Ferraresi, Gisella & Goldbach, Maria. 2008. Syntactic reconstruction. In: G. Ferraresi & M. Goldbach (szerk.) *Principles of Syntactic Reconstruction*. John Benjamins Publishing. Amsterdam/Philadelphia.
- Greenberg, Joseph, 1963. *Universals of Languages*, Cambridge, MA: MIT Press.

- Haider, Hubert, 2012. (ms) *Type III. – theoretical and typological modelling – an invitation to empirical assessment*. 2013. május 30.
<http://www.unisalzburg.at/pls/portal/docs/1/1873238.PDF>
- Kayne, Richard. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Leinonen, Marja. 2002. Influence of Russian on the syntax of Komi. *Finnisch-Ugrischen Forschungen Band 57. Heft 1–3*. Helsinki.
- Leinonen, Marja. 2009. Russian influence on the Ižma Komi dialect. *International Journal of Bilingualism* 13(3): 309–329.
- Longobardi, G. 2001. Formal syntax, diachronic Minimalism, and etymology: the history of French *chez*. *Linguistic Inquiry* 32: 275–302.
- Riemsdijk, Henk van. 1990. Functional prepositions. In: Harm Pinkster and Inge Genee, (szerk.), *Unity in diversity: papers presented to Simon C. Dik on his 50th birthday*. Dordrecht: Foris Publications.
- Riemsdijk, Henk van. 1998. Categorical feature magnetism: The endocentricity and distribution of projections. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 2: 1–48.
- Riemsdijk, Henk van. 2012. (ms). *Doubling Trouble*.
- Rizzi, Luigi. 1997. The fine structure of the left periphery, in Liliane Haegeman (szerk.) *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer, 281–337.
- Rizzi, Luigi. 2001. On the position „Int(errogative)” in the left periphery of the clause, in Guglielmo Cinque et al. (szerk.). *Current Studies in Italian Syntax*. Amsterdam: Elsevier, 287–296.
- Roberts, Ian. 2005. *Principles and Parameters in a VSO Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Salánki Zsuzsa. 2007. (ms). *Az udmurt nyelv mai helyzete*.
- Sutov, A. F. [Шутов, А.Ф.] 1999. *Гипотаксис в удмуртском языке*. Ижевск.
- Tánczos, Orsolya. 2010–2011. Szórendi variációk és lehetséges okaik az udmurtban. *Nyelvtudományi Közlemények* 107. 218–228.
- Thomason, Sarah Grey & Kaufman, Terrence 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press. Berkeley–Los Angeles–Oxford.
- van Gelderen, Elly. 2005. The CP and Split CP cross-linguistically. *WORD* 55:3. 369–403.
- Walkden, George. 2012. Against Inertia. *Lingua* 122: 891–901.
- Winkler, Ederhard. 2001. *Udmurt, Languages of the World/Materials* 212, LINCOM EUROPA.

Tánczos Orsolya
MTA Nyelvtudományi Intézet
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
orsolyatan@gmail.com